

TEOLOŠKE ŠKOLE U HRVATSKOJ PRIJE OSNUTKA ZAGREBAČKOG SVEUČILIŠTA (1669)⁽¹⁾

Marijan BIŠKUP

Još u prapočecima kršćanstva naviještanje Kristove nauke nailazi na brojne vanjske i unutarnje poteškoće, pa je njegov susret s poganskim svijetom i njegovom kulturom izazvao potrebu sustavne obrane vjerskih istina. U II. stoljeću javljaju se brojni apologete koji svojim spisima dokazuju da život kršćana i vjera koju ispovijedaju nemaju u sebi ništa nerazumno. Tu kršćansku apologetsku literaturu neki označuju kao početak kršćanske teologije i postavljanja temelja za razvitak kršćanske teologije kao znanosti (2). U isto vrijeme prisutna je i opasnost gnosticizma. Bilo je onih koji su kršćanstvo pokušali svesti na neosnovanu i nastranu gnozu onoga vremena. Protiv takve namjere oštro je reagirao sv. Irenej, biskup lyonski – po nekima, prvi teoretičar teologije. On je prvi kršćanski pisac koji je nastojao odrediti narav i smisao onoga što će se kasnije nazvati teologijom, u odnosu prema vjeri (3).

Katehetske škole

Važnu ulogu u proučavanju kršćanske misli i intelektualnom oblikovanju klera odigrale su tzv. katehetske škole (4), od kojih je sigurno najpoznatija bila ona u gradu Aleksandriji. Dovoljno je sjetiti se prvih triju pročelnika ove „kršćanske akademije“: Pantena, Klementa i Origena, da se lakše uoči što je to kulturno središte značilo za kršćansku misao uopće (5).

1) Dio ovog prikaza održan je na simpoziju za profesore teologije u Sarajevu 29. III. 1978.

2) T. J. ŠAGI-BUNIĆ, Povijest kršćanske literature, sv. I, Zagreb 1976., str. 237.

3) T. J. ŠAGI-BUNIĆ, nav. dj., str. 412.

4) Govoreći o značenju katehetskih škola nikako se ne može zaobići prva škola te vrste u Efezu, o kojoj govore i Djela apostolska, gl. 19. 8–10. Prema tom biblijskom tekstu, Pavao je slobodno poučavao u školi nekog Tirana dvije godine i tri mjeseca. Prema tzv. zapadnom tekstu, to poučavanje bilo je od 5. do 10. ure, tj. od jedanaestog do šesnaestog sata; usp. A. WIKENHAUSER, Atti degli Apostoli, Brescia 1962., str. 288.

5) Usp. K. BIHLMEYER – H. TUECHLE, Storia della Chiesa, sv. I., Brescia 1967., str. 90–91; 134; 221–228; H. JEDIN, Velika povijest Crkve, sv. I., Zagreb 1972., str. 256–258.

Školski sustav u srednjem vijeku

U srednjem vijeku postoji nekoliko vrsta škola, koje su trebale zadovoljiti intelektualnu znatiželju svih onih koji su osjećali potrebu i imali mogućnosti za studij. Rani srednji vijek poznaje dvije vrste takvih institucija: samostanske i gradske ili katedralne škole.

Samostanske škole

U dokumentima se izraz „samostanska škola“ upotrebljava u tri različita značenja. Prije svega postoje *škole za „oblate“*, tj. one koji su bili predodređeni da postanu monasi. U njima su ti mladi ljudi stjecali osnovnu izobrazbu prije konačnog stupanja u određenu redovničku zajednicu. Ta vrsta škola bila je dugo vremena otvorena klericima i laicima, u prvom redu iz bogatijih obitelji.

Uz škole za „oblate“, u samostanima su postojale i tzv. *interne škole*, koje su služile isključivo za intelektualni napredak monaha u studiju Svetoga pisma, kršćanske nauke i pjevanja. Ovakva vrsta škole pretpostavlja gramatičku i literarnu osposobljenost.

Postojale su i samostanske *škole u širem smislu* u kojima se oko monaha upućenih u jezično-historijsko-filozofske struke razvila veoma živa osobna intelektualna aktivnost, koja je postala izvorom bogate spisateljske djelatnosti(6).

Gradske ili katedralne škole

Iako je intelektualna aktivnost u samostanskim školama bila vrlo živa, ipak te škole nisu mogle potpuno zadovoljiti potrebe onih koji su težili za što većim znanjem. Zato su se ubrzo uz ove samostanske škole razvile i gradske ili „katedralne“ škole, koje su bile pod upravom biskupa, arhiđakona ili onog redovničkog poglavara čija je zajednica bila izuzeta iz biskupske vlasti. Učitelji i slušači tih škola redovito pripadaju kleričkom staležu, iako valja znati da je „klerik“ tada sinonim za školovana čovjeka. I pisara zovu klerik, jer je najveći dio onih koji su pohađali škole uzimao kleričku tonsuru ili čak niže kleričke redove, a zatim bi se vratili laičkim zvanjima(7). Tako i danas u Francuskoj bilježnika zovu *le clerc*, „klerik“.

Sveučilišni odgoj

Kad je kvaliteta samostanskih škola počela opadati zbog naglog pada duhovnih zvanja, a i zbog toga što sposobniji pojedinci, nezadovoljni samostanskim životom, počinju samostalno naučavati, javljaju se tzv. *slobodne škole*, u čemu osobito prednjače Paris i

6) J. PAUL, *Histoire intellectuelle de l'Occident médiéval*, Paris 1973, str. 146.

7) J. PAUL, nav. dj., str. 147.

Bologna. Tijekom vremena profesori „slobodnih škola“, da uspješnije obrane svoja prava, ujedinjuju se u društvo, utvrđuju određena pravila te postižu civilno i crkveno pravo opstojanja. Tako nastaje nadaleko poznati *studium generale*. Izraz „sveučilište“ u današnjem značenju, tj. kao akademija koja ujedinjuje sve znanstvene discipline, javlja se tek u XIV. stoljeću u Njemačkoj. Prije toga taj je izraz označavao udruženje profesora koji poučavaju na nekom fakultetu, ili nacionalnu organizaciju studenata, ili pak udruženje studenata i profesora. Izraz *universitas magistrorum et scholarium* prvi je put službeno spomenut u darovnici pariških škola dominikancima sv. Jakova(8). Najslavnija i uzor drugima bila su sveučilišta u Parizu i Bologni(9).

Promicanju kvalitete poučavanja na pariškom sveučilištu uvelike su pridonijela i dva tek nastala prosjačka reda: franjevci i dominikanci. Oni su vrlo brzo u tom gradu imali i svoje generalne studije: dominikanci 1229., a franjevci 1232. godine. Ubrzo su došli do katedri teologije na pariškom sveučilištu, na kojima su poučavali njihovi najsposobniji članovi – Toma Akvinski i Bonaventura.

Da bi se dobila potpuna slika o značenju srednjovjekovnih sveučilišta, treba spomenuti da to nisu bile u prvom redu škole za pripravljanje svećenika, nego ustanove kojima je cilj bio da se promiče napredak teologije kao znanosti, cilj kojim su se bavili svjetovnjaci jednako kao i duhovnjaci (klerici).

Program i metoda studija u srednjem vijeku

Srednjovjekovni školski program preuzeo je klasičnih sedam „slobodnih umijeća“ (*artes liberales*). Ovaj se sustav dijelio na *trivium* ili literarni smjer i *quadrivium* ili znanstveni smjer. Trivium je obuhvaćao studij gramatike, retorike i dijalektike (logike), a quadrivium aritmetiku, geometriju, glazbu i astronomiju. Gramatici se je redovito davalo čitanje klasičnih i patrističkih spisa. Poznavanje tih „slobodnih umijeća“ predstavljalo je opće elemente tadanjeg laičkog znanja, a ujedno je služilo kao uvod u više studije medicine, prava i teologije(10).

Predavanje se je sastojalo u tumačenju izabranih tekstova poznatijih autora u nekom predmetu. Izraz *lectio* imao je dvostruko značenje: komentar teksta i samo predavanje, koje se odvijalo po točno određenom redu. Najprije bi se izvršila gramatička analiza određenog teksta; nakon nje uslijedilo bi logičko ili dijalektičko odmjeravanje značenja riječi i pojmova s nakanom da bi se uočio njihov pravi smisao (*sensus*), a tada bi za-

8) F. SANJEK, Pariško sveučilište u XIII. stoljeću, Bogoslovska smotra XLV, 1/1975., str. 7.

9) Usp. K. BIHLMAYER – H. TUECHLE, nav. dj., sv. II., str. 356–359.

10) O programu srednjovjekovnih škola vidi J. A. CLERVAL, L'enseignement des arts liberaux a Chartres et a Paris dans la premiere moitie du XIIe siecle d'apres l' Heptateuchon de Thierry de Chartres, Paris 1889., str. 9. i sl.; H. JEDIN, nav. dj., sv. III/1, str. 372–379, a napose na str. 373–374.

počela rasprava (*discussio*) o izraženoj misli gledom na cjelovitost nauke. Tekst nekog autora profesor (*commentator*) redovito je nadopunjavao svojim osobnim mišljenjem, koje se zvalo *sententia*. Kad se govori o metodi srednjovjekovnog predavanja, treba spomenuti i *quaestio*, u kojoj su se ispitali dokazi „za“ i „protiv“ nekog mišljenja i tako se iznosili na vidjelo i neki problemi o kojima autor teksta inače ne raspravlja(11).

Studij teologije

Prije VII. stoljeća nema nikakvih pozitivnih crkveno-civilnih propisa o studiju teologije. U tom smislu moglo bi se kao polazni termin uzeti godinu 633., jer je te godine održan IV. pokrajinski sabor u Toledu na kojem se prvi put raspravlja o intelektualnom odgoju klera.

Od 75 kanona spomenutog sabora samo 25. kanon govori o studiju teologije. Istaknuto je da je baš teološko neznanje svećenika izvor svih drugih mana. Zato se u zaključku kaže da svećenici trebaju dobro poznavati Sveto pismo i crkvene propise(12).

Kad je riječ o studiju teologije u ranom srednjem vijeku, ne može se mimoći veoma važna odredba Karla Velikoga iz 798. godine u kojoj se inzistira na postojanju samostanskih i katedralnih škola, a određen je i program tih studija: „Djeca neka nauče čitati i pisati i neka se u svakoj biskupiji i u svakom samostanu tumače psalmi, note, pjevanje, izračunavanje crkvenog kalendara (*computus*) i gramatika“(13).

U daljnjem razvoju studija teologije od velike je važnosti odredba sinode u Aachenu iz 802. godine, koja od klerika traži da dobro poznaju Atanazijev simbol vjere, Očenaš s njegovim tumačenjem, sakramentar, lekcionar, kanon mise, molitve nad umirućima, penitencijal, crkveni kalendar, homilije svetih otaca kao uzor kod sastavljanja propovijedi i crkveno rimsko pjevanje(14).

Nekako u istom pravcu smjera i spis *De institutione clericorum* koji je 819. izdao Hrabanus Maurus. Čuveni benediktinski opat u Fuldi donosi program za formiranje budućih svećenika u kojem se naglasak stavlja prije svega na povijesno, mističko i moralno poznavanje Svetog pisma i njegove praktične upotrebe u propovijedanju(15).

11) J. PAUL, nav. dj., str. 150–151.; F. ŠANJEK, Pariško sveučilište, str. 7.

12) I. D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, sv. X., str. 626–627.

13) I. D. MANSI, nav. dj., sv. XVII^B, str. 237.

14) K. BIHLMAYER – H. TUECHLE, nav. dj., sv. II., str. 89.

15) Nav. mj.

Bologna. Tijekom vremena profesori „slobodnih škola“, da uspješnije obrane svoja prava, ujediniju se u društvo, utvrđuju određena pravila te postižu civilno i crkveno pravo opstojanja. Tako nastaje nadaleko poznati *studium generale*. Izraz „sveučilište“ u današnjem značenju, tj. kao akademija koja ujedinijuje sve znanstvene discipline, javlja se tek u XIV. stoljeću u Njemačkoj. Prije toga taj je izraz označavao udruženje profesora koji poučavaju na nekom fakultetu, ili nacionalnu organizaciju studenata, ili pak udruženje studenata i profesora. Izraz *universitas magistrorum et scholarium* prvi je put službeno spomenut u darovnici pariških škola dominikancima sv. Jakova(8). Najslavnija i uzor drugima bila su sveučilišta u Parizu i Bologni(9).

Promicanju kvalitete poučavanja na pariškom sveučilištu uvelike su pridonijela i dva tek nastala prosjačka reda: franjevci i dominikanci. Oni su vrlo brzo u tom gradu imali i svoje generalne studije: dominikanci 1229., a franjevci 1232. godine. Ubrzo su došli do katedri teologije na pariškom sveučilištu, na kojima su poučavali njihovi najsposobniji članovi – Toma Akvinski i Bonaventura.

Da bi se dobila potpuna slika o značenju srednjovjekovnih sveučilišta, treba spomenuti da to nisu bile u prvom redu škole za pripravljanje svećenika, nego ustanove kojima je cilj bio da se promiče napredak teologije kao znanosti, cilj kojim su se bavili svjetovnjaci jednako kao i duhovnjaci (klerici).

Program i metoda studija u srednjem vijeku

Srednjovjekovni školski program preuzeo je klasičnih sedam „slobodnih umijeća“ (*artes liberales*). Ovaj se sustav dijelio na *trivium* ili literarni smjer i *quadrivium* ili znanstveni smjer. Trivium je obuhvaćao studij gramatike, retorike i dijalektike (logike), a quadrivium aritmetiku, geometriju, glazbu i astronomiju. Gramatici se je redovito davalo čitanje klasičnih i patrističkih spisa. Poznavanje tih „slobodnih umijeća“ predstavljalo je opće elemente tadanjeg laičkog znanja, a ujedno je služilo kao uvod u više studije medicine, prava i teologije(10).

Predavanje se je sastojalo u tumačenju izabranih tekstova poznatijih autora u nekom predmetu. Izraz *lectio* imao je dvostruko značenje: komentar teksta i samo predavanje, koje se odvijalo po točno određenom redu. Najprije bi se izvršila gramatička analiza određenog teksta; nakon nje uslijedilo bi logičko ili dijalektičko odmjeravanje značenja riječi i pojmova s nakanom da bi se uočio njihov pravi smisao (*sensus*), a tada bi za-

8) F. SANJLEK, Pariško sveučilište u XIII. stoljeću, *Bogoslovska smotra* XLV, 1/1975., str. 7.

9) Usp. K. BIHLMAYER – H. TUECHLE, nav. dj., sv. II., str. 356–359.

10) O programu srednjovjekovnih škola vidi J. A. CLERVAL, *L'enseignement des arts liberaux a Chartres et a Paris dans la premiere moitie du XIIe siecle d'apres l' Heptateuchon de Thierry de Chartres*, Paris 1889., str. 9. i sl.; H. JEDIN, nav. dj., sv. III/1, str. 372–379, a napose na str. 373–374.

počela rasprava (*discussio*) o izraženoj misli gledom na cjelovitost nauke. Tekst nekog autora profesor (*commentator*) redovito je nadopunjavao svojim osobnim mišljenjem, koje se zvalo *sententia*. Kad se govori o metodi srednjovjekovnog predavanja, treba spomenuti i *quaestio*, u kojoj su se ispitivali dokazi „za“ i „protiv“ nekog mišljenja i tako se iznosili na vidjelo i neki problemi o kojima autor teksta inače ne raspravlja (11).

Studij teologije

Prije VII. stoljeća nema nikakvih pozitivnih crkveno-civilnih propisa o studiju teologije. U tom smislu moglo bi se kao polazni termin uzeti godinu 633., jer je te godine održan IV. pokrajinski sabor u Toledu na kojem se prvi put raspravlja o intelektualnom odgoju klera.

Od 75 kanona spomenutog sabora samo 25. kanon govori o studiju teologije. Istaknuto je da je baš teološko neznanje svećenika izvor svih drugih mana. Zato se u zaključku kaže da svećenici trebaju dobro poznavati Sveto pismo i crkvene propise (12).

Kad je riječ o studiju teologije u ranom srednjem vijeku, ne može se mimoći veoma važna odredba Karla Velikoga iz 798. godine u kojoj se inzistira na postojanju samostanskih i katedralnih škola, a određen je i program tih studija: „Djeca neka nauče čitati i pisati i neka se u svakoj biskupiji i u svakom samostanu tumače psalmi, note, pjevanje, izračunavanje crkvenog kalendara (*computus*) i gramatika“ (13).

U daljnjem razvoju studija teologije od velike je važnosti odredba sinode u Aachenu iz 802. godine, koja od klerika traži da dobro poznaju Atanazijev simbol vjere, Očenaš s njegovim tumačenjem, sakramentar, lekcionar, kanon mise, molitve nad umirućima, penitencijal, crkveni kalendar, homilije svetih otaca kao uzor kod sastavljanja propovijedi i crkveno rimsko pjevanje (14).

Nekako u istom pravcu smjera i spis *De institutione clericorum* koji je 819. izdao Hrabanus Maurus. Čuveni benediktinski opat u Fuldi donosi program za formiranje budućih svećenika u kojem se naglasak stavlja prije svega na povijesno, mističko i moralno poznavanje Svetog pisma i njegove praktične upotrebe u propovijedanju (15).

11) J. PAUL, nav. dj., str. 150–151.; F. ŠANJEK, Pariško sveučilište, str. 7.

12) I. D. MANSI, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, sv. X., str. 626–627.

13) I. D. MANSI, nav. dj., sv. XVII^B, str. 237.

14) K. BIHLMAYER – H. TUECHLE, nav. dj., sv. II., str. 89.

15) Nav. mj.

Teološki studij u Hrvata

Kod nas Hrvata prve tragove o studiju teologije nalazimo u dokumentima iz X. stoljeća. Papa Ivan X. (914.–928.) traži od hrvatskih vladara da se u samostanskim školama hrvatska djeca od malenih nogu poučavaju u latinskoj književnosti(16). Zasigurno se u tim samostanskim školama studirala u prvom redu teologija prema već ustaljenom nastavnom planu srednjovjekovnih samostanskih škola.

Za studij teologije u hrvatskoj prošlosti važna je također odluka prvog splitskog sabora 925. godine, koja inzistira da se hrvatskoj djeci i slugama omogući školovanje(17). Normalno bi bilo pretpostaviti da je sabor, donoseći ovakvu odluku, mislio u prvom redu na školovanje s obzirom na budući studij teologije potrebnog svećenstvu splitske nadbiskupije.

Obnoviteljska rimska sinoda iz 1059. godine, poznata po svojim energičnim reformnim dekretima, imala je odjeka i među Hrvatima. Naime, 1060. godine održan je pokrajinski sabor u Splitu na kojem se raspravljalo o primjeni zaključaka te lateranske sinode na teritoriju splitske metropolije. Odluke tog splitskog sabora su se izgubile, a za neke od njih znamo jedino preko njihove potvrde od strane pape Aleksandra II. godine 1063. Jedna od njih zabranjuje ređenje onih svećeničkih kandidata (glagoljaša) koji ne znaju latinski, a tekst te odredbe u prijevodu glasi: „Nadalje, na svaki način zabranjujemo, pod prijetnjom izopćenja, da se Slaveni promiču na svete redove ako nisu naučili latinski.“(18)

Teološki studij i obnova Crkve

Treći lateranski opći sabor (1179. godine) donosi više značajnih odredbi gledom na studij teologije. Odmah na početku 18. kanona, posvećenog studiju teologije, kaže se da svaka katedralna crkva mora imati učitelja (*lector*) koji će besplatno poučavati klerike spomenute crkve i ostale siromašne đake. Na biskupiju spada da se pobrine za nadarbinu iz koje će dotični učitelj živjeti. Osim toga, određuje da se svakom sposobnom učitelju besplatno izda „licentiam docendi“(19).

Problem studija teologije bio je predmet rasprava i na slijedećem, Četvrtom lateranskom općem saboru (1215.). U kanonu br. 11 ponavlja se prethodna odredba o obvezatnosti osnivanja katedralne škole, uz napomenu da se ta odluka u mnogim biskupi-

16) I. OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. I., Split 1963., str. 150.; F. ŠANJEK, Redovništvo u Hrvatskoj, Za bolje svjedočenje Evanđelja. Zbornik radova Prvog redovničkog tjedna, Zagreb 1974., str. 59.; Pariško sveučilište, str. 4.

17) Usp. I. OSTOJIĆ, nav. mj.; F. ŠANJEK, Pariško sveučilište, str. 4–5.

18) N. KLAIĆ, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb 1972., str. 59.

19) I. D. MANSI, nav. dj., sv. XXII, str. 227–228.

jama uopće ne obdržava. Zato koncil, proširujući odredbu iz 1179. godine, određuje (ili sugerira) da i pri ostalim crkvama u biskupiji treba osnivati takve nadarbine ako te crkve imaju materijalnih mogućnosti za izdržavanje učitelja, kojega bira biskup uz suglasnost kaptola ili „većeg i zdravijeg dijela“ kaptola. Učiteljeva je dužnost da besplatno poučava klerike u gramatici i ostalim predmetima. Stolna crkva mora, osim učitelja, imati i teologa koji će svećenike i ostale poučavati u Svetom pismu i u onome što je nužno za uspješan dušobrižnički rad(20). Iz ovoga se vidi da je katedralna škola trebala imati dva učitelja: jednoga za *grammaticalia* i *logicalia*, a drugoga za teologiju.

Katedralna škola u Zagrebu za Augustina Kažotića

Zbog nedostatka povijesnih izvora ne može se sa sigurnošću utvrditi jesu li se i kako su se u našim krajevima provodile u djelo odredbe spomenutih crkvenih sabora. Iz zapisa Ivana, arhidakona goričkog, znamo da je za vrijeme biskupovanja Augustina Kažotića (1303.–1322.) u Zagrebu bila provedena reforma školstva. On u Kaptolskim statutima iz godine 1334. govori o postojanju i nastavnom planu zagrebačke katedralne škole.

Na čelu škole je lektor, kojemu u radu pomaže sublektor. Za crkvenu glazbu brine se kanonik kantor i njegov pomoćnik zvan *succentor*. Ivan, arhidakon gorički, govori o dužnosti lektora, nastavnom planu i odgojnim smjernicama zagrebačke katedralne škole. Dužnost je lektora: „Item cantantes evangelium, epistolas, prophecias vel lectiones legentes in officio divino pupplices et ordinarie in ecclesia maiori, attendere et corrigere in accentibus errantes, ac male aliqua proferentes, qui prius in hiis per ipsum, vel per sublectorem instrui debuerunt.“ Lektor je, nadalje, odgovoran za metodu poučavanja i progresivno intelektualno napredovanje slušača. Zagrebačka katedralna škola imala je i svoj raspored rada, o kojem Ivan arhidakon piše: „De mane legat grammaticalia pro capacitate plurium audiencium necessaria et in meridie logicalia, quando eorum capaces habuerit auditores; alias de regulis gramatice exponendo et intellectui audiencium imprimendo, ac post vespervas immediate declinationibus insistat pro modulo singulorum, per quas pueri redduntur faciles ad proferendum latinum et intelligendum prolata.“

Za crkvenu glazbu i pouku u njoj brine se kanonik kantor prema ustaljenom rasporedu: osam dana prije Božića i prije Uskrsa, isključivši Veliki četvrtak, petak i subotu, prije četiriju blagdana Majke Božje, prije Uzvišenja sv. Križa, prije blagdana sv. Ivana Krstitelja, bl. Mihaela, Svih svetih, blaženih apostola Petra i Pavla, sv. Stjepana i Ladislava kraljeva, blagdana koji imaju vlastite obrasce, te svake subote. Ako bi slučajno u koju subotu bio blagdan, tada bi se pjevanje prebacilo u petak.

20) I. D. MANSI, nav. dj., sv. XXII, str. 999.

Slušači zagrebačke katedralne škole dijele se, prema dobi, na *scolares* i *parvuli scolares*, a prema statusu na klerike (sjemeništince) i vanjske đake, koji su bili dužni plaćati veću školarinu(21).

Iz svega što je do sada rečeno proizlazi da je zagrebačka katedralna škola bila prava javna škola koja je osposobljavala đake kako za crkvene tako i za ostale javne službe.

Škole u ostalim hrvatskim mjestima.

Iz nekih povijesnih izvora moglo bi se zaključiti da je i u Čazmi postojala katedralna škola, radi čega bi zagrebački biskup Stjepan II. doveo tamo dominikance(22).

Dominikanci, koje je zagrebački biskup Stjepan II. radi organizacije školstva pozvao u Zagreb i Čazmu, imali su uzduž jadranske obale brojne samostanske škole, od kojih je sigurno najpoznatija bila ona u Zadru(23). Ugled i važnost te škole porasli su osobito nakon osnivanja Dalmatinske dominikanske provincije u XIV. stoljeću. Na toj su se školi od 1396. godine predavale filozofija i teologija. Posebnom odredbom generalnog kapitula Reda iz 1553. godine zadarski provincijalni studij prerastao je u *studium generale* s pravom dodjeljivanja naslova „lector“. Predavanja na tom studiju vrijedila su za postignuće viših akademskih naslova bakalaureata i magisterija(24).

Studij teologije u svjetlu odredaba Tridentskog sabora

Osnutak sveučilišta pogodio je razvoju teologije. Do pravog razgranjenja i specijalizacije teologije dolazi na početku XVI. stoljeća. Tada se teologija počela dijeliti na spekulativni dio (dogmatika) i praktični dio (moralka)(25). Egzegeza je nastojanjem nekolicine isusovaca (Francisca de Toledo, Juana Maldonada, Corneliusa a Lapide) dobila svoju vlastitu fizionomiju. Dominikanac Melchior Cano uvodi novu teološku metodologiju (*De locis theologicis*) i postaje utemeljiteljem moderne fundamentalne teolo-

21) I. K. TKALČIĆ, Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije, knj. II, Zagreb 1874., str. 77–78; usp. A. IVANDIJA, Povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Bogoslovska smotra XXXIX, 4/1969., str. 325–329; J. BUTURAC–A. IVANDIJA, Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, Zagreb 1973., str. 72–74.

22) Usp. F. ŠANJEK, Dominikanci u našim krajevima, Bogoslovska smotra XXXVI, 3–4/1966., str. 722.

23) Ugledu te škole sigurno je pridonio dominikanac Martin iz Zadra, koji je ujedno i autor neobjavljenog rukopisa *Abstractiones de libro Sententiarum*. Spis je sastavljen potkraj XIII. ili početkom XIV. stoljeća, a na njegovu objavljivanju radim.

24) Usp. Acta Capitulum Generalium O. P. (Romae 1553), Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica, sv. IX, Romae 1901., str. 343; usp. F. ŠANJEK, Dominikanci u našim krajevima, str. 722.

25) Usp. B. HÄRING, Kristov zakon, sv. I, Zagreb 1973., str. 38.

gije. Posebno zanimanje za patrologiju i njezino promicanje nalazimo kod isusovca Dionizija Petaviusa(26).

No ni jedan crkveni forum nije se tako svestrano pozabavio problemom studija teologije kao Tridentski sabor (1525.–1563.). Za vrijeme XXIII. zasjedanja sabor je 15. lipnja 1563. godine donio odluku da po biskupijama treba osnivati sjemeništa u kojima će zajednički živjeti i studirati budući svećenici.

Što se tiče nastavnog plana teologije, ovaj je sabor odredio da svećenički kandidati moraju studirati „grammatices, cantus, computi ecclesiastici, aliarumque bonarum artium disciplinam; Sacram scripturam, libros ecclesiasticos, homilias sanctorum, atque sacramentorum tradendorum, maxime quæ ad confessiones audiendas videbuntur opportuna, et rituum ac ceremoniarum formas ediscent“(27).

Iz samog koncilskog teksta jasno proizlazi da svećenički kandidati s obzirom na svoj budući pastoralni rad moraju steći dostatno znanje iz stručnih teoloških predmeta i *artes bonae*. Ipak treba istaknuti da je naglasak stavljen u prvom redu na proučavanje Svetog pisma, zatim na moralku i pastoral gledom na dijeljenje sakramenata, konačno na kasniju službu ispovjednika i liturgiku. Tridentski sabor još ne daje odviše važnosti spekulativnoj dogmatici, ukoliko ona već nije obuhvaćena u crkvenim knjigama i homilijama svetaca(28).

Smjernice Tridentskog sabora o studiju teologije imale su odjeka i u pojedinim redovima(29) koji su se posebno bavili studijem i odgojem. Čini nam se da je u tom pravcu ipak najvredniji spomena isusovački *ratio studiorum* iz 1599. godine. To je zapravo školsko-pedagoški kodeks koji je sastavljan dugi niz godina, a s nakanom da bi se moglo što lakše i uspješnije upravljati predavačkom djelatnošću na višim filozofsko-teološkim učilištima isusovačkog reda.

Ovaj *ratio studiorum* donosi niz pravila prema kojima treba uskladiti predavanja. Govori se o intelektualnoj formaciji profesora, bdjenju nad čistoćom nauke, o metodama rada, znanstvenim pomagalicama, praznicima i slično. Postoje opća pravila za sve profesore viših učilišta s posebnim osvrtom za profesore Svetog pisma, hebrejskog jezika, skolastičke teologije, *casusa conscientiae*, filozofije morala i matematike. Naknadno su dodana posebna pravila za profesore retorike, humanistike i za predavače triju razreda gramatike.

26) Usp. P. PARENTE, Teologia, Enciclopedia Cattolica, sv. XI., st. 1963.

27) Usp. I. D. MANSI, nav. dj., sv. XXXIII, st. 147.

28) Usp. A. IVANDIJA, nav. dj., str. 330.

29) O primjeni tridentskih odredbi u vezi sa studijem teologije u franjevačkom redu u Hrvatskoj pisao je u više navrata F. E. Hoško, ali u okvir ovog prikaza spadalo bi jedino njegovo kraće izlaganje o Franjevačkoj bogosloviji u Zagrebu (1613.–1783.), objavljeno u Bogoslovskoj smotri XXXX, 2–3/1970., str. 200–202.

U *ratio studiorum* govori se o predmetima koje je trebalo studirati kroz određeno vrijeme. Studiju gramatike posvećuju se tri, a humanistici i retorici po jedna godina. Filozofija je razdijeljena na tri godine s dodatnim studijem matematike i fizike. Teologija se studira kroz četiri godine, ali joj je bio pridodan studij Biblije, hebrejskog jezika i *casusa conscientiae*.

Spomenimo na kraju i to da je ovaj isusovački *ratio studiorum* raznim svakidašnjim i tjednim vježbama te brojnim akademijama i nastupima želio otkriti i razviti raznolike nadarenosti studenata(30).

Isusovačka akademija u Zagrebu

Razvoju studija teologije među Hrvatima nakon Tridentskog sabora mnogo je pridonijela isusovačka Akademija u Zagrebu. Od presudnog značenja bila je 1633. godina, kada se je na tadanjem isusovačkom Kolegiju po prvi put počela predavati i moralka. Zagrebački biskup Franjo Ergeljski osniva posebnu zakladu za jednog profesora moralke čija će predavanja pohađati i bogoslovi zagrebačkog sjemeništa(31). Od 1653., uz rijetke prekide u XVII. stoljeću, pa do 1773. godine moralku su predavala dva profesora. Valja spomenuti da su i u godinama 1645. i 1649. moralku također predavala dva profesora: jedan prije podne (*matutinus*), drugi poslije podne (*pomeridianus*)(32). Svrha predavanja ove discipline prema isusovačkom *ratio studiorum* nije bila znanstvena, nego čisto praktična. U prvom pravilu naglašava se da je cilj ove nastave osposobiti „peritos parochos seu sacramentorum administratores“. Jedan profesor predaje dvije godine o sakramentima, cenzurama i o dužnostima ljudskih staleža, a drugi, također dvije godine, o Dekalogu, a kod sedme Božje zapovijedi napose o ugovorima(33).

U isusovačkoj Akademiji, kako se od 1662. godine naziva ovaj zagrebački Kolegij, otvorena je i katedra za kanonsko pravo. Zasluge za to treba pripisati protonotaru Jurju Plemiću i njegovoj ženi Katarini, koja je 17. rujna 1716. u oporuci ostavila određenu sumu novca za studij kanonskog prava(34), a ono se opširnije počelo predavati 1726. godine.

30) Usp. A. MARTINI, „Ratio studiorum“, Enciclopedia Cattolica, sv. X., st. 543–545; P. LETTURIA, Perche la Compagnia di Gesu divenne un Ordine insegnante, Gregorianum XXI (1940), str. 350–382.

31) Usp. M. VANINO, Isusovci i hrvatski narod, sv. I., Zagreb 1969, str. 199–201; Isusovačka nastava teologije, Bogoslovska smotra XXXX, 2–3/1970, str. 158–159.

32) Usp. M. VANINO, Isusovci, str. 201; Isusovačka nastava, str. 160.

33) M. VANINO, Isusovci, str. 202.

34) M. VANINO, Isusovci, str. 206 i sl.; Isusovačka nastava, str. 164–167.

Proširenju studija teologije pridonijela je i zaklada zagrebačkog kanonika Tome Augustića i prvostolnog kaptola. Na temelju tih novčanih sredstava bile su 1746./47. godine otvorene još tri katedre za studij teologije: dvije za dogmatsko-skolastičku (spekulativnu) teologiju i jedna za kontroverzije(35). Konačno, 1770. godine(36) Marija Terezija izdaje naredbu da se na Akademiji postave još tri profesora: jedan za Sveto pismo (*biblicum*), drugi za crkvenu povijest i retoriku, a treći za biblijske jezike, hebrejski i grčki(37).

Dana 23. rujna 1669. godine, dekretom cara i kralja Leopolda I., isusovačka Akademija u Zagrebu dobiva sva prava, slobostine i povlastice sveučilišta(38). Prije ukinuća isusovačkog reda 1773. godine bilo je to najviše učilište hrvatskog naroda, na čijim je temeljima stvoreno današnje Sveučilište u Zagrebu.

35) M. VANINO, *Isusovci*, str. 209–210; *Isusovačka nastava*, str. 167 i sl.

36) Iako ovih nekoliko datuma nakon 1669. godine po sebi ne bi spadali u opseg prikaza, ipak ih spominjemo da se dobije potpuna slika o isusovačkoj Akademiji u Zagrebu, koja je 1669. godine bila uzdignuta na stupanj sveučilišta.

37) M. VANINO, *Isusovci*, str. 217; *Isusovačka nastava*, str. 173.

38) M. VANINO, *Isusovci*, str. 145; P. BELIĆ, *Kada je i kako zagrebački teološki studij postao fakultetom?*, *Bogoslovska smotra* XXXX, 2–3/1970., str. 179–199.

RÉSUMÉ

Les conclusions de deux conciles régionaux croates, tenus à Split en 925 et 1060, soulignent surtout le besoin des études théologiques plus profondes.

Mais, ce qu'il est beaucoup plus important pour le développement des études théologiques, ce sont des écoles cathédrales dont la fondation a été recommandée par les conciles oecuméniques de Lateran de 1179 et 1215. D'après les documents historiques, on peut conclure que les écoles théologiques en Croatie ne se distinguaient guère d'autres écoles théologiques de l'Église universelle de même époque. Le meilleur exemple représente l'école cathédrale de Zagreb, fondée par l'évêque Stephan II (1227–1247) et reformée par le béat Augustin Kažotić au début du XIVe siècle. L'archidiacre Ivan de Gorica nous fait savoir, dans un statut de Kaptol de 1334, quelle était l'organisation de l'enseignement dans cette école cathédrale de Zagreb.

Dans la même époque à Zadar, au sud de Croatie, les dominicains organisent «studium generale» qui avait le droit de conférer des titres académiques.

Pour faire avancer les études théologiques dans l'esprit du concile de Trente, les jésuites fondent leur Académie à Zagreb qui sera promue au niveau de l'Université l'année 1669.